

Received: 13.07.2022
Accepted: 3.09.2022
Published: 30.09.2022

Roczniki Administracji i Prawa
Annals of The Administration and Law
2022, XXII, z. 3: s. 153-166
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0016.2412
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Dominika Dórrre-Kolasa*
Nr ORCID: 0000-0002-4134-741X

OCHRONA DÓBR OSOBISTYCH OSOBY, KTÓREJ DOTYCZY ZGŁOSZENIE SYGNALISTY

PROTECTION OF THE PERSONAL RIGHTS OF THE PERSON CONCERNED BY THE WHISTLEBLOWER'S NOTIFICATION

Streszczenie: W ostatnim czasie obserwujemy zwiększone zainteresowanie przedstawicieli doktryny zagadnieniem ochrony sygnalistów¹, co bez wątpienia jest pokłosiem trwających prac legislacyjnych zmierzających do implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z dnia 23 października 2019 r. w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii² (dalej: „Dyrektywa”). Zarówno tytuł Dyrektywy, jak również znaczna część jej motywów koncentruje uwagę na ochronie osób zgłaszających, od skuteczności której prawodawca wspólnotowy uzależnia podniesienie efektywności egzekwowania prawa oraz wykrywania naruszeń, które mogą wyrządzić poważną szkodę interesowi publicznemu. Wbrew jednak dostrzeganym w komentarzach prasowych uproszczeniom, Dyrektywa poza mechanizmami ochronnymi osób zgłaszających zawiera cały szereg innych regulacji, o istotnym dla jej właściwego stosowania znaczeniu. W szczególności ustanawia ogólne ramy prawne dla dokonywania zgłoszeń za pomocą wewnętrznych i zewnętrznych kanałów, jak również poprzez ujawnianie publiczne, nie pozostawiając bez ochrony prawnej osób, których dotyczy zgłoszenie. Wnikliwa analiza zarówno motywów, jak i treści Dyrektywy prowadzi do ciekawych wniosków w przedmiocie granic ochrony prawnej sygnalistów w związku z koniecznością zapewnienia ochrony również tym osobom, których dotyczy zgłoszenie.

* dr; Katedra Prawa Pracy i Polityki Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Źródło finansowania publikacji: Wyższa Szkoła Humanitas; e-mail: dominika.dorre-kolasa@raczkowski.eu

¹ Zob. B. Baran, M. Ożóg (red.), *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, Warszawa 2020.

² Dz. Urz. UE L 305 z 26.11.2019, s. 17 oraz Dz. Urz. UE L 347 z 20.10.2020, s. 1.

Słowa kluczowe: dobra osobiste, sygnalizacja, działanie w ramach porządku prawnego, działanie w obronie przeważającego interesu społecznego, uchylenie bezprawności naruszenia dóbr osobistych, odpowiedzialność z tytułu naruszenia dóbr osobistych

Summary: Recently, we have observed an increased interest of representatives of the doctrine in the issue of protection of whistleblowers, which is undoubtedly the aftermath of the ongoing legislative work aimed at implementing the Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law (hereinafter: “the Directive”). Both the title of the Directive, as well as much of its motives, focus attention on the protection of whistleblowers, on the effectiveness of which the EU legislator depends to increase the effectiveness of law enforcement and detection of violations that may cause serious harm to the public interest. However, contrary to the oversimplification presented in the press commentaries and mass media, the Directive contains, in addition to the protection mechanisms for whistleblowers, a whole series of other regulations of significance for its proper application. In particular, it establishes a general legal framework for the filing of notifications through internal and external channels as well as through public disclosure, leaving no affected persons without legal protection. A careful analysis of both the motives and the content of the Directive leads to interesting conclusions on the limits of legal protection for whistleblowers in connection with the need to ensure protection also for those affected by reporting who are subject to allegations.

Keywords: personal rights, whistleblower, acting within the framework of legal order, acting in defense of prevailing social interest, waiving wrongfulness of violation of personal rights, liability for violation of personal rights

WPROWADZENIE

Zagadnienie sygnalizacji nieprawidłowych zjawisk w miejscu pracy nie jest nowe. W orzecznictwie i nauce prawa pracy już od dawna było ono przedmiotem analiz jako szczególna forma szeroko rozumianego udziału pracowników w zarządzaniu zakładem pracy³. W kontekście demokracji instytucyjnej w zakładzie pracy zwracano uwagę na prawo organów przedstawicielskich załogi do publicznej krytyki działań pracodawcy, z którym powiązane było prawo do sygnalizacji zachowań pracodawcy uznanych przez przedstawicieli pracowników za niezgodne z porządkiem prawnym lub z innymi względów szkodliwe⁴. Z uwagi jednak na brak obowiązujących przepisów prawnych kompleksowo regulujących kwestię sygnalizacji

³ A. Drozd, *Dopuszczalna krytyka pracodawcy (przełożonych) w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2012, nr 2; A.M. Świątkowski, *Sygnalizacja (whisterblowing) a prawo pracy*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 5; M. Wujczyk, *Podstawy whisterblowingu w polskim prawie pracy*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 6; M. Łąga, *Unormowania dotyczące sygnalizacji – wzmacnianie demokracji w zakładzie pracy*, [w:] Z. Hajn, M. Kurzynoga (red.), *Demokracja w zakładzie pracy. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2017 (e-book).

⁴ Z. Hajn, *Demokracja w zakładzie pracy – zagadnienia ogólne*, [w:] Z. Hajn, M. Kurzynoga (red.), *Demokracja w zakładzie pracy...*

w większości opracowań naukowych zagadnienie to było omawiane z perspektywy prawa pracownika do krytyki pracodawcy i jej prawnych ograniczeń⁵.

Dyrektywa wymaga od państw członkowskich przyjęcia regulacji prawnych umożliwiających dokonywanie zgłoszeń naruszenia prawa zapewniających jednocześnie ochronę zgłaszającym⁶. W motywach Dyrektywy wskazano, iż osoby pracujące w podmiotach prywatnych i publicznych lub utrzymujące z nimi kontakt w związku ze swoją działalnością zawodową mogą w związku z taką pracą lub działalnością dowiedzieć się o zagrożeniach lub szkodach dla interesu publicznego, a działając jako tzw. sygnaliści, odegrać istotną rolę w ujawnianiu naruszeń.

OCHRONA OSÓB, KTÓRYCH DOTYCZY ZGŁOSZENIE W UJĘCIU DYREKTYWY

Dla przedmiotu dalszych rozważań istotne znaczenie ma treść motywu 32 Dyrektywy, gdyż wyznacza ona granice ochrony prawnej osoby dokonującej zgłoszenia. W ślad za nim, aby korzystać z ochrony na mocy niniejszej dyrektywy, osoby dokonujące zgłoszenia powinny mieć **uzasadnione podstawy, by sądzić, w świetle okoliczności i informacji, jakimi dysponują w momencie zgłaszania, że zgłoszenie przez nie kwestie są prawdziwe**. Wymóg ten stanowi niezbędne zabezpieczenie przed zgłoszeniami dokonywanymi w złej wierze, zgłoszeniami niepoważnymi lub stanowiącymi nadużycie, ponieważ zapewnia, aby osoby, które w momencie zgłaszania celowo i świadomie przekazały błędne lub wprowadzające w błąd informacje, nie korzystały z ochrony. Jednocześnie wymóg ten zapewnia, aby osoba dokonująca zgłoszenia nie została pozbawiona ochrony w przypadku, gdy zgłosiła niedokładne informacje na temat naruszeń wskutek niezamierzonego błędu. Podobnie osoby dokonujące zgłoszenia powinny być uprawnione do ochrony na mocy dyrektywy, jeżeli mają uzasadnione podstawy, by sądzić, że informacje będące przedmiotem zgłoszenia są objęte jej zakresem stosowania. Motywy osób dokonujących zgłoszenia, jakimi kierują się, dokonując zgłoszenia, nie powinny mieć znaczenia przy podejmowaniu decyzji, czy powinny one otrzymać ochronę. Wymóg autentyczności upublicznianej informacji był już przedmiotem rozważań Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, m.in. w sprawie *Guja przeciwko Mołdawii*⁷ oraz *Heinisch przeciwko Niemcom*⁸.

⁵ Szeroko na ten temat: M. Bosak-Sojka, *Krytyka w stosunkach pracy*, Rzeszów 2019.

⁶ Jednym z najszerzej komentowanych przykładów transpozycji Dyrektywy jest loi Sapin II, który w rozdziale trzecim traktuje o ochronie sygnalistów. Pełen tekst ustawy dostępny na: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2022/3/21/JUSX2132193L/jo/texte> [dostęp: 12.10.2022].

⁷ Wyrok ETPCz ws. *Guja przeciwko Mołdawii*, skarga numer 14277/04; tekst dostępny na: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-181203&filename=CASE%20OF%20GUJA%20v.%20THE%20REPUBLIC%20OF%20MOLDOVA%20> [dostęp: 12.10.2022].

⁸ Wyrok ETPCz ws. *Heinisch przeciwko Niemcom*, skarga numer 28274/08; tekst dostępny na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22002-446%22%7D> [dostęp: 12.10.2022].

Jak wynika z powyższego, prawo wspólnotowe nie przewiduje ochrony sygnalisty wówczas, gdy zgłasza informacje, co do których nie ma uzasadnionego podejrzenia o ich prawdziwości. Z oczywistych względów praktycznych nie jest wymagane, aby zgłaszający dokonywał właściwej kwalifikacji prawnej zgłaszanego zagadnienia, stąd też nie pozbawia go ochrony fakt, że zgłoszenie, pomimo że poparte prawdziwymi okolicznościami, nie mieści się w zakresie przedmiotowym Dyrektywy.

W motywie 43 Dyrektywy jednoznacznie przesądzono, iż ochroną nie powinno się obejmować osób zgłaszających informacje, które są już w pełni publicznie dostępne, ani w przypadku zgłaszania nieuzasadnionych plotek i pogłosek.

Zgodnie z motywem 100 Dyrektywy prawa osoby, której dotyczy zgłoszenie, powinny być chronione w celu uniknięcia nadszarpnięcia reputacji lub innych negatywnych konsekwencji. Intencją prawodawcy wspólnotowego jest, aby państwa członkowskie należycie chroniły poufność tożsamości osoby, której dotyczy zgłoszenie, oraz zapewniły jej prawo do obrony, w tym prawo do dostępu do akt, prawo do bycia wysłuchanym oraz prawo do skutecznego środka ochrony prawnej w odniesieniu do orzeczenia dotyczącego tej osoby zgodnie z mającymi zastosowanie procedurami przewidzianymi w prawie krajowym w kontekście postępowań wyjaśniających lub prowadzonych następnie postępowań sądowych. W tym kontekście na szczególne podkreślenie zasługują wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka traktujące o sprawie sygnalistów. Na wskazanie zasługuje tutaj wyrok Wielkiej Izby w sprawie *Guja*⁹, gdzie Trybunał stwierdził, iż wypowiedź sygnalisty zawierająca informacje poufne, która ma na celu ujawnienie nieprawidłowości, powinna być objęta ochroną konwencyjną, szczególnie zaś, gdy sygnalista należy do niewielkiej grupy osób posiadającej tego typu informacje.

Każdy, kto dozna uszczerbku – bezpośrednio lub pośrednio – w wyniku zgłoszenia lub ujawnienia publicznego niedokładnych lub wprowadzających w błąd informacji, powinien zachować przysługujące mu na mocy przepisów ogólnych prawa krajowego prawo do ochrony i środków ochrony prawnej. Jeżeli tego rodzaju niedokładne lub wprowadzające w błąd informacje uczyniono przedmiotem zgłoszenia lub ujawnienia publicznego w sposób celowy i świadomy, osoby, których dotyczy zgłoszenie, powinny być uprawnione do odszkodowania zgodnie z prawem krajowym (motyw 101 Dyrektywy). Z art. 21 ust. 7 Dyrektywy wynika, iż w postępowaniach prawnych, na przykład dotyczących znieśławienia, lub w przypadku roszczeń odszkodowawczych na podstawie prawa prywatnego, osoby zgłaszające nie ponoszą żadnej odpowiedzialności, pod warunkiem że **dokonały zgłoszenia lub ujawnienia publicznego zgodnie z dyrektywą**. Osoby te mają prawo wystąpić o umorzenie postępowania, powołując się na to zgłoszenie lub ujawnienie publiczne, pod warunkiem że miały uzasadnione podstawy, by sądzić, że zgłoszenie lub ujawnienie publiczne jest niezbędne do ujawnienia naruszenia zgodnie z niniejszą dyrektywą.

⁹ Vide: § 73 wyroku ETPCz ws. *Guja przeciwko Mołdawii*.

Z uwagi na to, iż uchylenie odpowiedzialności warunkowane jest tym, aby zgłoszenie lub ujawnienie publiczne zostało dokonane zgodnie z Dyrektywą, zasadne jest zwrócenie uwagi na to, iż ujawnienie publiczne przez prawodawcę wspólnotowego jest postrzegane jako *ultima ratio*. Wynika to wyraźnie z treści art. 15 Dyrektywy, zgodnie z którym osoba, która dokonuje ujawnienia publicznego, kwalifikuje się do objęcia ochroną na mocy niniejszej Dyrektywy, jeżeli spełniony jest którykolwiek z następujących warunków: osoba ta dokonała w pierwszej kolejności zgłoszenia wewnętrznego i zewnętrznego lub od razu zgłoszenia zewnętrznego, ale w odpowiedzi na jej zgłoszenie nie zostały podjęte żadne odpowiednie działania w stosownym terminie, lub ma ona uzasadnione podstawy, by sądzić, że naruszenie może stanowić bezpośrednie lub oczywiste zagrożenie dla interesu publicznego, na przykład w przypadku sytuacji wyjątkowej lub ryzyka wystąpienia nieodwracalnej szkody; lub w przypadku dokonania zgłoszenia zewnętrznego grozić jej będą działania odwetowe lub istnieje niewielkie prawdopodobieństwo skutecznego zaradzenia naruszeniu z uwagi na szczególnie okoliczności sprawy, takie jak możliwość ukrycia lub zniszczenia dowodów, lub możliwość istnienia zmywy między organem a sprawcą naruszenia lub udziału organu w naruszeniu.

Dokonanie ujawnienia publicznego polegającego np. na rozpowszechnieniu w mediach społecznościowych określonych informacji z pominięciem zgłoszenia zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego, wówczas gdy nie zachodzą żadne ze wskazanych w art. 15 Dyrektywy okoliczności usprawiedliwiających, będzie podlegało kwalifikacji prawnej na zasadach wynikających z dotychczasowego porządku prawnego.

Powyższe zasady nie znajdują zastosowania w przypadku, gdy dana osoba ujawnia informacje bezpośrednio do prasy zgodnie z przepisami krajowymi ustanawiającymi system ochrony w związku z wolnością wypowiedzi i informacji. Wyłączenie to jest w pełni uzasadnione, gdyż w przypadku zgłoszenia określonych informacji prasie, odpowiedzialność za właściwe zweryfikowanie materiału, zgodnie z prawem prasowym, spoczywać będzie na osobie ustawowo obowiązanej do chowania dziennikarskiej rzetelności i przestrzegania określonych reguł zapewniających ochronę osobom, których ewentualna publikacja miałaby dotyczyć.

Należy również zwrócić uwagę, iż wśród środków ochrony osób, których dotyczy zgłoszenie, art. 22 Dyrektywy wskazuje na konieczność zapewnienia przez właściwe organy, zgodnie z prawem krajowym, ochrony tożsamości osób, których dotyczy zgłoszenie, tak długo, jak postępowania wyjaśniające uruchomione na skutek danego zgłoszenia lub ujawnienia publicznego są w toku.

Co najważniejsze, Dyrektywa nakłada na państwa członkowskie obowiązek wprowadzenia przepisów przewidujących skuteczne, proporcjonalne i odstraszające sankcje dla osób dokonujących zgłoszenia, wobec których ustalono, że świadomie dokonały zgłoszenia lub ujawnienia publicznego nieprawdziwych informacji. Co więcej, państwa członkowskie są obowiązane do wprowadzenia przepisów przewidujących, zgodnie z prawem krajowym, środki odszkodowawcze za szkodę wynikającą z takiego zgłoszenia lub ujawnienia publicznego (art. 23 ust. 2 Dyrektywy).

OCHRONA OSÓB, KTÓRYCH DOTYCZY ZGŁOSZENIE W PROJEKCIE USTAWY O OCHRONIE OSÓB ZGŁASZAJĄCYCH NARUSZENIA PRAWA

Projekt ustawy o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa, którego trzecia wersja jest obecnie przedmiotem uzgodnień resortowych¹⁰, przewiduje co do zasady zbieżne z Dyrektywą regulacje w omawianym zakresie.

Zgodnie z projektem zgłaszający podlega ochronie, pod warunkiem że miał uzasadnione podstawy sądzić, że będąca przedmiotem zgłoszenia lub ujawnienia publicznej informacji jest prawdziwa w momencie dokonywania zgłoszenia lub ujawnienia publicznej, i że informacja taka stanowi informację o naruszeniu prawa. Unormowanie to wbrew pozorom zawiera w sobie zarówno regulację ochronną sygnalisty, jak również osoby, której zgłoszenie lub ujawnienie dotyczy. Mimo że na pierwszy plan wysuwa się ochrona prawna sygnalisty, zasadne jest również postrzeganie tej regulacji jako ochronnej dla osób, których zgłoszenie dotyczy.

Nie można wykluczyć, iż uproszczenia, odnośnie do mechanizmów regulowanych prawem wspólnotowym, które pojawiają w wypowiedziach medialnych, mogą stanowić zachętę do zgłoszeń informacji zasłyszanych, niezwyfikowanych, co do których sam zgłaszający ma wątpliwości co do ich prawdziwości, czy wręcz działa ze świadomością bezpodstawności stawianych zarzutów. Przekonanie o gwarantowanej bezwarunkowej ochronie prawnej i bezkarności zgłoszenia może zatem stanowić zachętę do nadużywania projektowanych rozwiązań.

W świetle Dyrektywy, jak również projektowanej ustawy, zgłaszający nie jest co prawda obowiązany wykazać, tj. udowodnić lub przekazać wyczerpujące informacje potwierdzające, że naruszenie rzeczywiście miało miejsce. Zgłoszona przez niego informacja powinna jednak opierać się na przesłankach dostatecznie, w obiektywnym rozumieniu, uzasadniających przekonanie o wystąpieniu naruszenia („uzasadnione podstawy”). Innymi słowy, zgłoszenie czy też ujawnienie publiczne dokonane przy braku uzasadnionych podstaw nie powinno korzystać z ochrony.

W art. 15 projektu, stanowiącym swego rodzaju transpozycję art. 23 ust. 2 Dyrektywy, ustanowiona zostanie podstawa prawna odpowiedzialności odszkodowawczej w przypadku, w którym osoba poniosła szkodę z powodu świadomego zgłoszenia lub ujawnienia publicznej nieprawdziwych informacji przez zgłaszającego. Na podstawie tego przepisu osoba poszkodowana będzie miała prawo do odszkodowania od zgłaszającego, który dokonał świadomego zgłoszenia lub ujawnienia publicznej, w wysokości co najmniej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw, obowiązującego w dniu dokonania zgłoszenia lub ujawnienia publicznej.

¹⁰ Projekt ustawy o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa z dnia 4 lipca 2022 r., <https://www.legislacja.gov.pl/projekt/12352401/katalog/12822845#12822845> [dostęp: 31.07.2022].

Projektowany art. 16 ustawy wyłącza możliwość wszczęcia lub prowadzenia postępowania „w przedmiocie naruszenia praw innych osób lub obowiązków określonych w przepisach prawa” na gruncie postępowań, w szczególności w przedmiocie zniesławienia (jak w art. 21 ust. 7 Dyrektywy). W odróżnieniu do Dyrektywy w projekcie ustawy wyraźnie wskazano także na postępowania w przedmiocie naruszenia dóbr osobistych, gdyż zdaniem projektodawcy nie ulega wątpliwości, iż także te postępowania mieszczą się w otwartym katalogu z art. 21 ust. 7 Dyrektywy.

Naruszenie praw innych osób lub obowiązków określonych w przepisach prawa będzie mogło stanowić podstawę prowadzenia właściwych postępowań na ogólnych zasadach, gdy zgłoszenie lub ujawnienie informacji o naruszeniu dokonane zostanie z naruszeniem przepisów ustawy.

Odpowiednio do art. 21 ust. 7 Dyrektywy, projektowany art. 16 ustawy zmierza do zapewnienia, by zgłaszający (z uwagi na odpowiednie stosowanie przepisów o ochronie zgłaszającego, także osoba pomagająca w dokonaniu zgłoszenia), nie ponosił odpowiedzialności materialnej za ewentualną szkodę, która powstała przez zgłoszenie lub publiczne ujawnienie informacji o naruszeniu, **dokonane zgodnie z postanowieniami ustawy, pod warunkiem że miał uzasadnione podstawy, by sądzić, że zgłoszenie lub ujawnienie publiczne jest niezbędne do ujawnienia naruszenia prawa zgodnie z ustawą.** Zgłoszenie informacji na temat okoliczności naruszających interes publiczny nie powinno skutkować roszczeniami o charakterze cywilnoprawnym, nawet gdy następstwem jest powstanie szkody. Projekt zakłada, że zgłoszenie (publiczne ujawnienie) dokonane na warunkach ustawowych wprost zakwalifikowane zostanie do okoliczności wyłączających bezprawność, tzw. kontratypów. Będzie to stanowiło samodzielną ustawową przesłankę wyłączającą bezprawność naruszenia dóbr osobistych osoby, której dotyczy informacja.

Na gruncie obowiązującego stanu prawnego wśród wypracowanych w doktrynie prawa cywilnego i orzecznictwie typowych okoliczności wyłączających bezprawność naruszenia dóbr osobistych wymienia się działanie w granicach ustawowych uprawnień (aczkolwiek *de lege lata* sytuacja ta odnosi się najczęściej do czynności podejmowanych przez funkcjonariuszy publicznych). Przyjmuje się też, że aby działanie wyłączało bezprawność, spełnione muszą być kumulatywnie następujące warunki: działanie podejmowane jest przez podmioty do tego upoważnione, działanie przeprowadzane jest zgodnie z określonymi regułami postępowania, a także nie wykracza poza granice udzielonego upoważnienia.

Zawarte w art. 16 projektu ustawy rozwiązanie, zdaniem projektodawcy, będzie stanowiło działanie w ramach ustawowych uprawnień osób wymienionych w art. 4 projektu ustawy (zgłoszenie lub ujawnienie naruszenia w interesie publicznym na warunkach określonych w ustawie).

W uzasadnieniu projektu zostało zaznaczone, iż proponowana regulacja z art. 16 nie wyłącza tego, że osoba, której prawa zostały naruszone w związku z niezasad-

nym zgłoszeniem lub ujawnieniem dotyczącej jej informacji, tj. dokonaniem z naruszeniem przepisów ustawy, będzie mogła dochodzić naprawienia wyrządzonej jej szkody na zasadach ogólnych¹¹. Nawet bez tej deklaracji projektodawcy i tak z uwagi na treść art. 23 i 24 kodeksu cywilnego ochrona dóbr osobistych osoby, której dotyczy zgłoszenie lub ujawnienie publiczne, podlegałyby reżimowi prawa cywilnego.

Zgodnie z art. 47 Konstytucji każdy ma prawo do ochrony prawnej czci i dobrego imienia. Potwierdza to także art. 23 k.c., który przewiduje, że dobra osobiste człowieka pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. Przewidzianą w art. 24 § 1 k.c. odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych ponosi ten, kto dopuści się ich naruszenia w sposób bezprawny. Z przepisu art. 24 § 1 k.c. wynika domniemanie bezprawności naruszcyciela dóbr osobistych, które może być obalone przez wykazanie okoliczności wyłączających tę bezprawność. Bezprawność naruszenia dóbr osobistych oznacza sprzeczność działania naruszcyciela z normami prawnymi lub zasadami współżycia społecznego bez względu na winę lub nawet świadomość sprawcy¹².

Zgodnie z art. 24 § 1 k.c. każde naruszenie dobra osobistego zostanie uznane za bezprawne, z wyjątkiem sytuacji, w których naruszcyciel zdoła wykazać, iż jego konkretne postępowanie bezprawne nie było. Przy braku normatywnego określenia przyczyn wyłączających bezprawność, zostały one wypracowane w judykaturze i doktrynie prawa. Do okoliczności tych, określanych mianem „kontratypów”, zalicza się w szczególności działanie na podstawie przepisu prawa, wykonywanie prawa podmiotowego oraz działanie w obronie uzasadnionego interesu społecznego.

Do dokonywania kwalifikacji prawnej działań osoby dokonującej zgłoszenia lub ujawnienia publicznego znajdują zatem zastosowanie wypracowane przez lata reguły wykładni dotyczące zarówno naruszenia dóbr osobistych, jak również przyczyn wyłączających bezprawność stwierdzonego naruszenia.

W przypadku, gdyby skutek działania sygnalisty doszło do naruszenia dóbr osobistych określonego podmiotu czy też jednostki organizacyjnej, a działanie to byłoby zgodne z projektowaną regulacją, to wówczas bezprawność naruszenia dóbr osobistych co do zasady powinna być uchylona. Biorąc jednak pod uwagę nadrzędny cel dyrektywy, jak również stosowanie w niej szeregu sformułowań o charakterze ocennym, które, jak widać na podstawie projektu, najprawdopodobniej zostaną przeniesione do polskiego porządku prawnego w przepisach implementującej ją ustawy, warto mieć na uwadze jeszcze inną przesłankę wyłączającą bezprawność naruszenia dóbr osobistych, jaką jest działanie w obronie uzasadnionego interesu społecznego. Wydaje się to być w pełni uzasadnione, gdyż projektowane regulacje ustawowe odnoszące się do sposobu działania sygnalisty, podobnie jak Dyrektywa, pozostawiają pewien mar-

¹¹ Projekt ustawy o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa z dnia 4 lipca 2022 r., <https://www.legislacja.gov.pl/projekt/12352401/katalog/12822845#12822845> [dostęp: 31.07.2022].

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 lipca 1982 r., I CR 225/82, LEX nr 8441.

gines swobody dla oceny tych działań. Poprzestanie na przesłance działania w ramach obowiązującego porządku prawnego jako uchylającej bezprawność naruszenia dóbr osobistych może się zatem okazać niewystarczające. Mam tu w szczególności na myśli przesłanki ochrony osoby zgłaszającej dokonującej ujawnienia publicznego.

UJAWNIECIE PUBLICZNE A NARUSZENIE DÓBR OSOBISTYCH

Dla legalności ujawnienia publicznego w pierwszej kolejności zasadne będzie zbadanie zaistnienia przesłanek uzasadniających dokonanie takiego ujawnienia, które z założenia ma być środkiem ostatecznym (art. 15 Dyrektywy, art. 48 projektu ustawy). Ujawnienie publiczne będzie bowiem wiązało się z ochroną, gdy ujawniający dokona w pierwszej kolejności zgłoszenia wewnętrznego i zewnętrznego lub od razu zgłoszenia zewnętrznego, ale w odpowiedzi na zgłoszenie nie zostaną podjęte w terminie żadne odpowiednie działania. Wymóg wcześniejszego zgłoszenia wewnętrznego lub zewnętrznego nie musi być zachowany, w szczególności wówczas, gdy osoba ma uzasadnione podstawy, by sądzić, że naruszenie może stanowić bezpośrednie lub oczywiste zagrożenie dla interesu publicznego, na przykład w przypadku sytuacji wyjątkowej lub ryzyka wystąpienia nieodwracalnej szkody.

W związku z powyższym do czasu wypracowania własnych reguł wykładni przydatne dla dokonywania prawidłowej kwalifikacji prawnej działania sygnalisty, w szczególności pod kątem uchylecia bezprawności naruszenia dóbr osobistych, będzie orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące działania w obronie przeważającego interesu społecznego. Co więcej, nawet negatywna kwalifikacja przesłanek ujawnienia nie oznacza jeszcze, że naruszenie dóbr osobistych, do którego może dojść wskutek tego ujawnienia, zawsze będzie bezprawne. Oznacza to bowiem tylko tyle, że nie będzie mogło korzystać z autonomicznej przesłanki wyłączającej bezprawność w postaci działania w granicach porządku prawnego wynikającego z ustawy o ochronie praw osób zgłaszających naruszenia prawa. Nie przekreśla to bowiem możliwości oceny sytuacji z perspektywy działania w obronie uzasadnionego interesu społecznego. Ocena wystąpienia w danym stanie faktycznym tej przesłanki uchylającej bezprawność najczęściej w praktyce aktualizuje się wtedy, gdy dochodzi do upublicznienia negatywnych faktów lub ocen dotyczących innej osoby, co godzi w jej dobra osobiste, w tym prawo do dobrego imienia.

Powołanie się na działanie w obronie społecznego interesu nie usprawiedliwia jednak z góry wszystkich zastosowanych środków. Jego skuteczność uzależniona jest w pierwszej kolejności od dokonania ustaleń i oceny pod kątem zasadności i rzetelności stawionych zarzutów. Znaczenie wykazania prawdziwości zarzutów, chociaż ujmowane w orzecznictwie i piśmiennictwie w sposób zróżnicowany, nie może być pominięte przy ocenie konkretnego zachowania naruszającego cudze dobra osobiste pod kątem bezprawności (wyłączenia bezprawności).

W dotychczasowym orzecznictwie sądowym prawidłowość zastosowania kryterium uzasadnionego interesu społecznego było badane w kontekście realizacji prawa do uczciwej krytyki i granic wolności wypowiedzi¹³, co cechuje się znacznym stopniem podobieństwa do postawienia zarzutu naruszenia prawa zarówno poprzez bezpodstawne zgłoszenie, jak również ujawnienie publiczne. Skuteczne powołanie się na wyłącznie bezprawności naruszenia dóbr osobistych z powodu działania w obronie społecznie uzasadnionego interesu będzie zatem wymagało co najmniej wykazania, że działanie sygnalisty opierało się na informacjach, które zostały rzetelnie i starannie zebrane oraz zweryfikowane. Koresponduje to zresztą z treścią wspomnianego już motywu 32 Dyrektywy, zgodnie z którym, aby korzystać z ochrony, osoby dokonujące zgłoszenia powinny mieć uzasadnione podstawy, by sądzić, w świetle okoliczności i informacji, jakimi dysponują w momencie zgłaszania, że zgłaszane przez nie kwestie są prawdziwe. Podjęta w interesie społecznym krytyka jest działaniem pożądanym, jeżeli ma cechy rzetelności i rzeczowości, opiera się na informacjach, które zostały starannie zebrane i zweryfikowane oraz nie przekracza granic koniecznych do osiągnięcia jej celu.

Jak trafnie zauważono w orzecznictwie, osoba niewykonująca zawodu dziennikarza, do której nie ma zastosowania art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe, decydując się – ze względu na działanie w obronie społecznie uzasadnionego interesu – na publiczne postawienie innej osobie zarzutu mogącego naruszyć jej dobra osobiste, musi powoływać się tylko na okoliczności prawdziwe¹⁴.

Miara staranności, jakiej dochował naruszyiciel dóbr osobistych w celu ustalenia, czy podana informacja jest zgodna z prawdą, może mieć wpływ na zakres i sposób ochrony udzielonej pokrzywdzonemu, tj. co do treści i formy oświadczenia, które będzie zobowiązany złożyć sprawca naruszenia, jak również może wpływać na zasadność lub wysokość ewentualnego zadośćuczynienia pieniężnego (art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c.).

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2017 r.¹⁵ wskazano, że najczęściej działanie w ramach społecznie uzasadnionego interesu jest ujmowane jako wymóg przyjęcia właściwego środka do realizacji pewnych podstawowych wartości lub jako działanie dla ochrony racji, którym ze względu na pewien interes społeczny przysługuje pierwszeństwo w zaspokojeniu.

W kontekście oceny działań sygnalistów z punktu widzenia ochrony dóbr osobistych osób, wobec których kierują zarzuty naruszenia lub podejrzenia naruszenia prawa, również poprzez rozpowszechnienie publiczne określonych informacji, warto zwrócić uwagę na dokonane w orzecznictwie rozróżnienie wypowiedzi krytycznych na wypowiedzi zawierające informację o faktach, które można ocenić według kry-

¹³ Wyrok ETPCz w sprawie *Bucur i Toma przeciwko Rumunii*, numer skargi 40238/02, test dostępny na: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-7395&filename=002-7395.pdf> [dostęp: 29.09.2022].

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2017 r., I CSK 621/16, OSNC 2018, nr 4, poz. 41.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2017 r., V CSK 262/16, LEX nr 2306387.

terium prawda/fałsz, oraz wypowiedzi ocenne, które nie podlegają ocenie według tego kryterium. W przypadku publicznego postawienia osobie zarzutu określonego naruszenia niejednokrotnie mamy do czynienia z wypowiedziami o charakterze mieszanym, zawierającym zarówno elementy faktyczne, jak i ocenne. Wówczas należy badać, czy w wypowiedzi można wyodrębnić elementy poddające się testowi według kryterium prawda/fałsz, po czym – konsekwentnie – test taki przeprowadzić¹⁶. Odnosnie do wypowiedzi zawierającej oceny, ochronie podlegają tylko takie wypowiedzi negatywne, które korzystały z wystarczającej podstawy faktycznej¹⁷.

Nie może być uznana za rzeczową także taka ocena, która opiera się wprawdzie na faktach prawdziwych, ale celowo tak dobranych, aby uwiarygadniały one krytyczną ocenę naruszającą dobra osobiste innej osoby, mimo braku rzeczywistego związku z tak dobranymi faktami w świetle zasad logicznego rozumowania i zasad doświadczenia życiowego wyrażonej oceny.

ŚRODKI OCHRONY DÓBR OSOBISTYCH OSOBY, KTÓREJ DOTYCZY ZGŁOSZENIE

Niezależnie od przewidzianej w projekcie ustawy odpowiedzialności odszkodowawczej sprawcy świadomego zgłoszenia lub ujawnienia publicznego nieprawdziwych informacji, w wysokości co najmniej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw obowiązującego w dniu dokonania zgłoszenia lub ujawnienia publicznego, do dyspozycji osoby, której dotyczyło bezpodstawne zgłoszenie lub ujawnienie publiczne, są również cywilnoprawne środki ochrony wskazane w art. 24 k.c.

Należą do nich w szczególności złożenie oświadczenia w odpowiedniej treści i formie przez osobę, która naruszyła te dobra, zapłata zadośćuczynienia pieniężnego na rzecz poszkodowanego albo uiszczenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny (art. 448 k.c. w zw. z art. 24 k.c.). W razie istnienia uzasadnionej obawy dalszych naruszeń, możliwe jest żądanie zaniechania dalszych naruszeń w przyszłości (zaniechania powodowania zagrożeń dla dóbr osobistych).

W niniejszym opracowaniu nie sposób omówić wszystkie środki cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych. Wydaje się, iż w praktyce, podobnie jak ma to miejsce w przypadku naruszenia dóbr osobistych rozpowszechnianiem informacji o naruszeniu prawa (wypowiedziach krytycznych pod adresem osoby fizycznej, jak również jednostki organizacyjnej), roszczenia majątkowe będą najczęściej uzupełniane żądaniem usunięcia skutków naruszenia poprzez złożenie oświadczenia o odpowiedniej treści i formie.

Nawet właściwie przeprowadzone postępowanie wewnętrzne w przedmiocie zgłoszenia, które okazało się nieuzasadnione, może prowadzić do naruszenia czci

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 270/12, OSNC 2013, nr 7-8, poz. 94.

¹⁷ Ibidem.

i godności osoby, której dotyczył zarzut. Nie mówiąc już o ujawnieniu publicznym nieprawdziwych faktów, czy też niepopartej faktami krytyce. Wszystko to prowadzi do wniosku, iż osoba pokrzywdzona powinna być zainteresowana oczyszczeniem swojego dobrego imienia poprzez złożenie przez sprawcę oświadczenia, potocznie nazywanego przeprosinami.

Żądający ochrony prawnej na podstawie art. 24 § 1 k.c. jest zobowiązany podać treść i formę oświadczenia, które ma złożyć naruszający dobra osobiste w celu usunięcia skutków owego naruszenia. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że w sprawach o ochronę dóbr osobistych, z uwagi na ich specyfikę, sąd nie jest związany w sposób bezwzględny formułą gramatyczną brzmienia przeprosin, do jakiego ma zostać zobowiązany sprawca naruszenia. Może kształtować treść oświadczenia przez ograniczenie jego zakresu czy uściślenie określonych sformułowań¹⁸. Należy mieć także na uwadze to, że w odniesieniu do wypowiedzi o faktach oświadczenie usuwające skutki naruszenia dóbr osobistych będzie przede wszystkim zawierało w sobie elementy stwierdzające nieprawdziwość faktów podanych w wypowiedzi sprawcy naruszenia. W odniesieniu do wypowiedzi ocennych czy też mieszanych, treść oświadczenia naruszciciela usuwającego skutki naruszenia dóbr osobistych będzie zazwyczaj zawierała w sobie przeproszenie osoby, wobec której sformułowane zostały krzywdzące zarzuty, za naruszenie jej określonych dóbr osobistych¹⁹.

W orzecznictwie przyjmuje się również, iż sąd może ingerować w żadaną treść oświadczenia przez ograniczenie jej zakresu czy uściślenie określonych sformułowań, a wybór sposobu i formy jego ogłoszenia powinien uwzględniać cel tej czynności w postaci usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych, który realizuje się przez uzyskanie przez poszkodowanego rzeczywistej i odpowiedniej satysfakcji zarówno prawnej, jak i moralnej. Zastosowane środki nie powinny jednak stanowić nadmiernej szykany, prowadzić do upokorzenia sprawcy naruszenia²⁰.

Oświadczenie, o którym mowa w tym przepisie, ma być złożone w odpowiedniej formie i o odpowiedniej treści – niezbędnej do usunięcia skutków dokonanego naruszenia dóbr osobistych.

Nieco inaczej należy sformułować roszczenie w przypadku zamieszczenia naruszającej dobra osobiste publikacji w Internecie. Samo opublikowanie przeprosin może być bowiem niewystarczające dla usunięcia skutków naruszenia. W takiej sytuacji zasadne będzie uzupełnienie roszczenia opublikowania stosownych przeprosin w Internecie żądaniem usunięcia przedmiotowych publikacji, a więc zaniechaniem dalszych naruszeń. Nie powinno budzić wątpliwości, iż skutki naruszenia dobrego imienia przez do-

¹⁸ Przykładowo: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2007 r., I CSK 28/07; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2011 r., I CSK 334/10; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2013 r., I CSK 540/12, OSNC-ZD 2013, nr 4, poz. 85.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2017 r., I CSK 621/16, OSNC 2018, nr 4, poz. 41.

²⁰ Wyrok SA w Warszawie z dnia 17 kwietnia 2013 r., VI ACa 1281/12, LEX nr 1322814; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 października 2012 r., I ACa 675/12, LEX nr 1236711.

stępne dla nieograniczonego kręgu odbiorców informacje mogą w szczególności polegać na obniżeniu autorytetu, przydatności zawodowej na określonych stanowiskach, a w konsekwencji skutkować trudnościami w znalezieniu pracy, zwłaszcza takiej, w której oczekuje się od kandydata uczciwości i zdolności zdobycia zaufania. Jak wiadomo, powszechnie stosowanym w wielu dziedzinach życia społecznego sposobem weryfikacji potencjalnych kandydatów jest uzyskanie o nich odpowiednich ogólnodostępnych informacji w wyszukiwarkach internetowych. Gdy potencjalny pracodawca znajdzie tam treści uderzające w dobre imię kandydata do pracy, zwłaszcza takie, które się powtarzają i których nie może zweryfikować, może stracić zainteresowanie jego aplikacją. W związku z tym w tego rodzaju sytuacjach zasadne będzie domaganie się ochrony prawnej polegającej na zobowiązaniu sprawcy naruszenia dóbr osobistych do opublikowania przeprosin w Internecie połączonego z usunięciem kwestionowanych treści również w archiwalnych wersjach publikacji²¹. Rozszerzenie wniosku o usunięcie wersji archiwalnych może się okazać konieczne w przypadku takiego rodzaju publikacji, których usunięcie ze strony internetowej nie będzie równoznaczne z brakiem dostępu do nich. Wyszukiwarki internetowe i serwisy archiwizujące zawartość Internetu w zależności od zainteresowania poszczególnymi treściami czy też użycia w nich wysoko pozycjonowanych słów kluczowych mogą zindeksować przedmiotowe wypowiedzi. Złożenie wniosku do danego podmiotu o wykonanie wyroku w sprawie o naruszenie dóbr osobistych poprzez usunięcie również kopii archiwalnej przeważnie nie gwarantuje całkowitego zablokowania dostępu do nich, ale przynajmniej go utrudni. Dlatego warto mieć na uwadze specyfikę naruszenia dóbr osobistych poprzez rozpowszechnienie w Internecie określonych treści i zawnioskowanie nie tylko o zamieszczenie stosownych przeprosin, ale dla skutecznego przeciwdziałania dalszym naruszeniom dobrego imienia do usunięcia spornej publikacji również w jej wersjach archiwalnych.

PODSUMOWANIE

Właściwa realizacja celu Dyrektywy polegającego na zwiększeniu skuteczności stosowania i egzekwowania prawa w obszarach o istotnym znaczeniu dla interesu publicznego, powinna polegać na właściwej ochronie osób, które zgłaszając zagrożenia dla dobra społecznego lub naruszenia prawa, jednocześnie przestrzegają porządku prawnego.

Ani Dyrektywa, ani projektowana ustawa nie gwarantują wyłączenia odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych osoby, której dotyczy zgłoszenie w sytuacji, gdy stawiane zarzuty są nieprawdziwe, jak również wówczas, gdy następuje przekroczenie zasady proporcjonalności działania powodującego naruszenie w stosunku do celu. Jakkolwiek motywacja osoby zgłaszającej z punktu widzenia Dyrektywy nie ma znaczenia, to może mieć znaczenie w obszarze cywilnoprawnego reżimu ochrony

²¹ Wyrok SA w Krakowie z dnia 12 października 2016 r., I ACa 577/16, LEX nr 2295689.

dóbr osobistych, np. może wpływać na wysokość zasądzonego zadośćuczynienia.

Uprawnienie do dochodzenia odszkodowania za szkodę spowodowaną przez świadome zgłoszenie lub ujawnienie nieprawdziwych informacji od osoby zgłaszającej nie zamyka drogi do ochrony cywilnoprawnej w zakresie innym niż odszkodowawcza.

W obszarze zainteresowania osoby, której dobra osobiste zostało naruszone nadużyciem prawa do sygnalizacji, będą w szczególności środki niemajątkowe, tj. żądanie usunięcia skutków naruszenia przez złożenie stosownego oświadczenia, jak również zaniechanie dalszych naruszeń. W pełni uzasadnione będzie również czerpanie z bogatego dorobku orzeczniczego w przedmiocie przesłanek wyłączających naruszenie dóbr osobistych, wśród których na szczególną uwagę zasługuje działanie w ramach obowiązującego porządku prawnego oraz działanie w celu obrony przeważającego interesu społecznego.

Bibliografia

Baran B., Ożóg M. (red), *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, Warszawa 2020.

Bosak-Sojka M., *Krytyka w stosunkach pracy*, Rzeszów 2019.

Drozd A., *Dopuszczalna krytyka pracodawcy (przełożonych) w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2012, nr 8.

Hajn Z., *Demokracja w zakładzie pracy – zagadnienia ogólne*, [w:] Z. Hajn, M. Kurzynoga (red.), *Demokracja w zakładzie pracy. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2017 (e-book).

Łaga M., *Unormowania dotyczące sygnalizacji – wzmocnienie demokracji w zakładzie pracy*, [w:] Z. Hajn, M. Kurzynoga (red.), *Demokracja w zakładzie pracy. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2017 (e-book).

Świątkowski A.M., *Sygnalizacja (whisterblowing) a prawo pracy*, „Przełąd Sądowy” 2015, nr 5.

Wujczyk M., *Podstawy whisterblowingu w polskim prawie pracy*, „Przełąd Sądowy” 2014, nr 6.